

לשוננו לעם

עורכים: דוד טלשיר, חיים א' כהן, יוסף עופר

מתוך

כרך מט, תשנ"ח

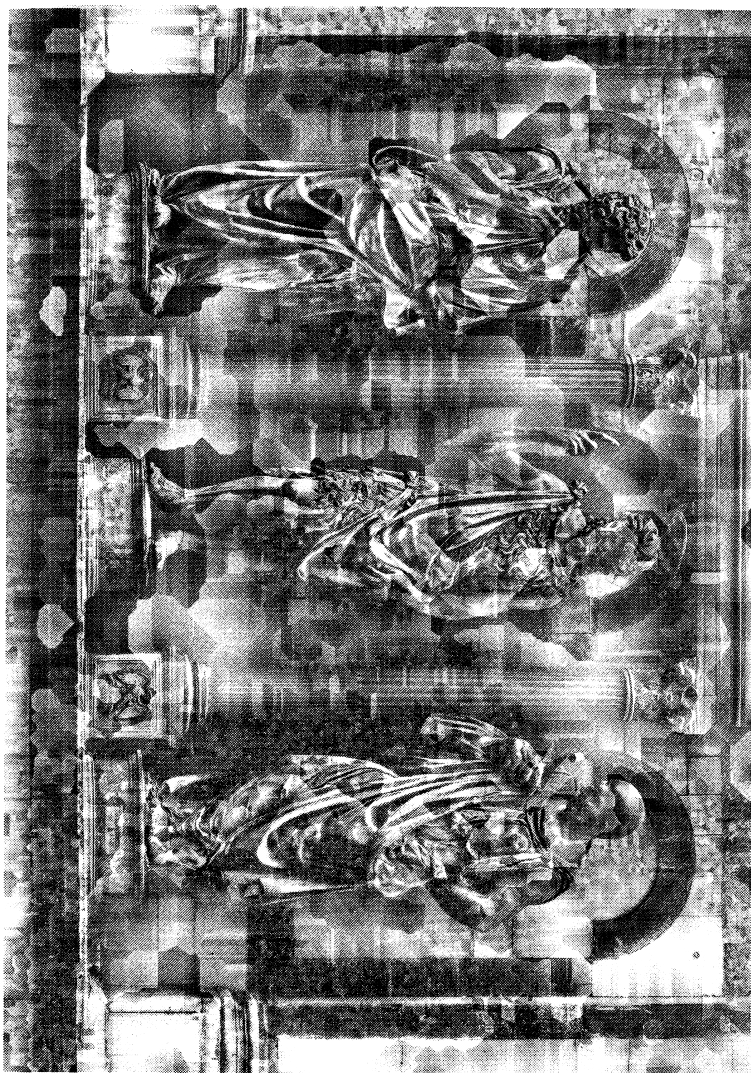

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

האוונגליון של יוחנן בעברית

כנסיית הטבילה של פירנצה מצטיינת בין היתר בדלתות הארד כפולות-הכנפיים שעליהן מגולפים תבליטים נהדרים. המפורסמת בהן היא הדלת שבצד מזרח, הידועה בשם "שער גן עדן" על פי המשפט של מיקלאנג'לו: "שער ראוי לגן עדן". דלת זו היא מעשה ידיו של לורנצו גיברטי (Lorenzo Ghiberti), ותחילת עשייתה בשנת 1425; קדמה לה בעשרים שנה בקירוב הדלת הצפונית, של אותו פסל. היא אינה נופלת בהרבה ביופייה מן הדלת המזרחית, אבל מכיוון שבמדרכי התיירות כתוב שיש להתפעל מן הדלת המזרחית, תמצא תמיד קהל תיירים העומדים בתור במזרח ורק בודדים העומדים בצפון. הסיבה לכך היא שבין הזמן של הדלת הראשונה לזה של השנייה "פרץ" הרנסאנס, ומכאן המראה המיוחד של הדלת המאוחרת. אולם לא באנו לדבר על דלתות הכנסייה ההיא, אלא על שלושה פסלים הניצבים על המשקוף של הדלת הצפונית (תמונה 1); עשה אותם פסל לא מן המפורסמים ביותר, ג'וון פרנצ'סקו רוסטיצי (Giovanni Francesco Rustici, 1474-1554), והם מתארים שלושה אנשים שהאמצעי שבהם הוא יוחנן המטביל. על הבסיסים של הפסלים חרותות אותיות עבריות, שאין העומד בכיכר מבחין בהן והן נודעו לנו רק ממאמר של אברהם רונן.¹ ומה עושים אם אין רואים? הלוא הטיפוס עד למשקוף השער הוא מבצע הקשור בקשיים טכניים ובירוקרטיים לאין שיעור! אלא שבפירנצה יש מפעל על שם "האחים אֶלִינְרִי" ובו אוצר בלום של תצלומים של מעשי אמנות שתוכל למצוא בו כמעט את כל אשר תבקש. שם מצאתי את תצלומי הפסלים; אולם גם בתצלומים אלו רק אחדות מן האותיות העבריות נראות, ואף הן בקושי. אלא שבירושלים יש מפעל אחר, בשם "טפֶּשֶׁר ל. 1991", שבו עושים הגדלות של תצלומים, ובעיקר "מנקים" אותם באמצעים חדישים ומתוחכמים כך שאפשר לראות בהם מה שלא נראה קודם. בעזרת כל אלה הגענו לקריאה כמעט ודאית של כל האותיות העבריות. והרי מה שאותיות אלה מספרות לנו.

באוונגליון של יוחנן (ואין להחליף את יוחנן בעל האוונגליון עם יוחנן המטביל!) מסופר, שכאשר נודע ליהודי ירושלים על פעילותו של יוחנן

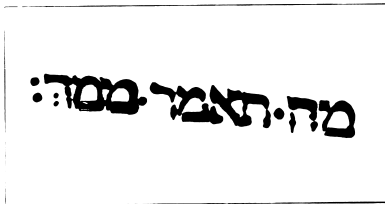
תמונה 1

המטביל שלחו אנשים שיתהו על קנקנו. ואלה הם דברי האוונגליון (בתרגומי מלטינית):

וזאת העדות של יוחנן, כאשר שלחו היהודים מירושלים כוהנים ולוויים כדי שישאלו אותו "מי אתה?" והוא הודה ולא כיחש, והודה: "אין אני המשיח". שאלו אותו: "אם כן מי? האם אתה אליהו?" ואמר: "אין אני זה". "האם אתה נביא?" וענה: "לא". ואמרו לו עוד: "מי אתה, כדי שנשיב לאלה ששלחו אותנו? מה אתה אומר על עצמך?" אמר: "אני קול קורא במדבר פנו דרך ה' ישרו בערבה מסילה לאלהינו, כפי שאמר ישעיהו הנביא" (יוחנן, א, יט-כג).

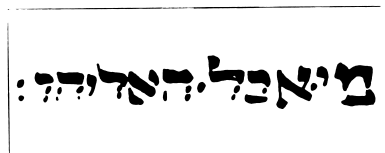
שני הפסלים שבצדדים הם הכוהן (משמאל) והלוי (מימין) שנשלחו לבדוק את יוחנן, והפסל האמצעי הוא יוחנן המטביל המשיב להם; בבסיס נחרתו "מילות המפתח" של שיחתם. וכך מתנהלת שיחתם:

1. בבסיס הפסל השמאלי (תמונה 2): **מה תאמר ממך** = "מה אתה אומר על עצמך?" שבתרגומנו לעיל, ובנוסח הלטיני: *quid dicis de te ipso?*²

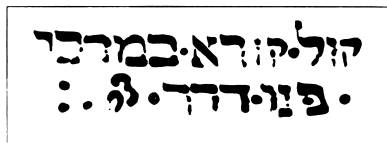
תמונה 2

2. בבסיס הפסל הימני (תמונה 3): **מי אבל האליהו** = "אם כן מי [אתה]? האם [אתה] אליהו?", ובלטינית: *quid ergo? Helias [es tu]?*

תמונה 3

3. בבסיס הפסל האמצעי (תמונה 4): **קול קורא במדבר / פנו דרך ה'.** אלה דברי תשובתו של יוחנן שאינה אלא פסוק מישעיהו (מ, ג).

תמונה 4

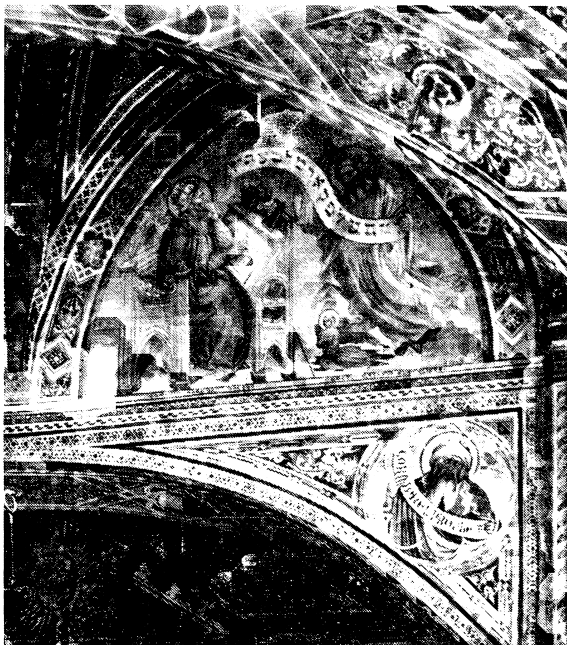
האותיות יפות, בסדר נאה, וברורות במידה ששיני הזמן לא יכלו להן. פרופ' דוד פלוסר אמר לי בתשובה לשאלתי, שלפי הידוע לו לא היה בנמצא תרגום עברי לאוונגליון של יוחנן בזמן עשיית הפסלים האלה; אם כן, התרגום שלפנינו נעשה במיוחד לשם. העובדה ששם הוי"ה שבפסוק מישעיהו (תשובתו של יוחנן) לא נכתב באותיותיו, כמקובל אצל הנוצרים, אלא סומן על ידי קיצור (לא ברור - אולי שתי וי"דין ווי"ד על גביהן) רומזת לכך שהתרגום נעשה על ידי יהודי. המתרגם בחר בתבונה רבה את המילים המעטות המתמצות את השיחה, והלשון מעידה שהוא היה איש היודע יפה עברית: יש לשים לב לפועל **תאמר** שהוא בעתיד לעומת ההווה של הנוסח הלטיני, ועל ה"א השאלה בביטוי "האליהו?". אולם המתרגם השתעבד יותר מדדי למקור, וכתב "מה תאמר ממך", במילית יחס **מן** שהיא תרגום מילולי של המילית הלטינית de, בעוד שבמקום זה מתאימה יותר המילית **על**: "מה תאמר עליך" או "על עצמך". מאותה סיבה סדר המילים "מי אבל?" זהה לסדר שבלטינית "quid ergo?" בעוד שבמקרא **אבל** באה תמיד בראש המשפט, ולכן היינו מצפים לביטוי "אבל מי (אתה)?" הביטוי שלפנינו "מי אבל?" נשמע במקצת כעברית מדוברת של ימינו.

ולשם מה העברית? נראה שבשימוש בלשון העברית ביקש האמן או יועצו לשחזר את השיחה לאמתה; לפי זה יש לנו כאן עברית לשם רְאִלִיזָם. מכל מקום הכתובת העברית כאן שונה מזו שבתמונה שצייר קְרֶןוֹגִ'וּ המתארת את מתי הכותב את האוונגליון שלו בעברית.³ תמונה זו צוירה בזמן שאוונגליון זה כבר נדפס בעברית, מה גם שנשמעה הטענה שהנוסח העברי של האוונגליון של מתי הוא הנוסח המקורי.

אשר לטקסט האוונגליון עצמו - ידוע היטב שהוא מפסק את דברי ישעיהו בשונה מן הפיסוק היהודי המסורתי העולה מסימני הטעמים. על פי האוונגליון הקריאה היא: "קול קורא במדבר: פנו דרך ה'" במקום: "קול קורא: במדבר פנו דרך ה'" (בטעם המפסיק זקף קטן במילה **קורא**). הביטוי

Vox clamantis in deserto ("קול קורא במדבר") אף השתגר בספרות האירופאית לציין אדם בודד המזהיר את בני דורו והם לא שמים לב אליו. כנגד זה נמצא אותו פסוק ב"סרך היחד" ממגילות ים המלח בצורתו היהודית המקורית: "כאשר כתוב: במדבר פנו דרך [ה']" (סרך היחד, 8, 14; מהדורת י' ליכט, ירושלים תשכ"ה, עמ' 181).

נזכיר עוד בקיצור כתובת עברית שאינה מעניינת אלא מחמת תאריכה. נפנה לסיינה (Siena) וניכנס לארמון העירייה (Palazzo Pubblico): ה"קפֶּלֶה" שבתוכו (Cappella dei Priori) מצוירת כולה בפרסקות של תִּדֵיאוֹ דִי בֶּרְטוֹלוֹ (Taddeo di Bartolo), צייר מקומי שנולד במאה הי"ד והמשיך לפעול בראשית המאה הט"ו. בארבעה "סהרונים" (lunette; lunettes) הוא חלק של קיר המוגבל על ידי קשת, כך שנוצר מעין משולש דמוי סהר שבסיסו ישר וצדדיו מעוגלים) מצוירים "האוונגליסטים ואבות הכנסייה" (תמונה 5).⁴ בכל אחת מארבע התמונות רואים אוונגליסט האוחז בידו מגילה פתוחה שכתובות

תמונה 5

בה אותיות עבריות ולפניו יושב אב הכנסייה הכותב על ספר בהשראתו. האותיות ברורות ונאות ונקראות בלי כל קושי (פרט לאחדות המונחות במהופך או שבאים במקומן סימנים בעלמא) אבל הן אינן יוצרות מילים. באחת המגילות אפשר לקרוא: ט [!] **ל פ ק א ר מ ל ב ע פ צ** ובאחרת: ע [!] **פ ש ב ר ? ס ש ג ב א**. יש לציין שבמגילה השנייה התחיל הצייר לכתוב לפי סדר האלף-בית - כמובן משמאל לימין - אך נעצר אחרי שלוש האותיות הראשונות. כיוון שפרסקות אלו מתוארכות לשנת 1407 בקירוב, האותיות העבריות שבהן הן הקדומות ביותר מכל אלה שראינו עד כה בציור האירופאי.

הערות

1. A. Ronen, "Iscrizioni ebraiche nell'arte italiana del quattrocento", ראה apud *Studi di storia dell'arte sul medioevo e il rinascimento*, vol. II, Firenze 1992, pp. 601-624; וראה שם עמ' 610.
2. תודתי לגבי אפרת צרפתי שעשתה את הפקסימיליות של הכתובות.
3. ראה מאמרי, "האוונגליון של מתי בעברית ובסורית בשתי תמונות מן המאה הטי"ז", בתוך: גב"ע צרפתי, כלשון עמי, ירושלים תשנ"ז, עמ' 275-269 (=לשונו לעם מז [תשנ"ז], ב, עמ' 50-56).
4. וראה רונן, עמ' 608.